

קבורתה של תיאודיסיה זו המכונה גם שרה מצור". יהודי הגולה נהגו לשאת שם יווני בצד שםם היהודי. לוח שיש שנמצא בחצר נשא גם הוא כתובת ביוונית: "מצבת זיכרון של קאליופי הבכירה, שהיא גם האמה המשוחררת של פרוקופיוס, שזכרו מזהיר". הכתובת מעידה על קיומה של עבדות בקרב היהודים. מכל מקום, שמו של פרוקופיוס, אדונה של קאליופי, מוזכר בחיבה. יש להניח שקאליופי עלתה לגדולה לאחר שחרורה ולכן זכתה להיטמן בבית שערים.

מערת הארון הבודד (23) – מערכת קבורה זו כוללת חצר גדולה בעלת ספסלים, אולם קבורה ושירדים של מבנה עילי. בתכנון המקורי נועד המקום לקבורה בארונות, אך נמצא בה רק סרקופג אחד. בשלב מאוחר יותר נוספו חללי קבורה בצורת חדר בעל תקרה מקומרת ובהם קברים מלבניים חצובים.

מכאן השביל עולה שמאלה, אל מערת האומנות אשר מימין.

מערת האומנות (22) – המערה כוללת אולם אחד ובו שתי אומנות (עמודים אחוזים בקיר) מפוסלות. כיום אי אפשר להיכנס למערה.

מערת הלולים (18) – נמצאת משמאל לשביל וכוללת שני אולמות. על משקוף הפתח חקוק ביוונית: "אלוהים, זכור את עבדך סארקדוס". מעל לכתובת זו כתוב, גם כן ביוונית: "אלוהים, זכור את אתמר פרימוסה". ייתכן שפרימוסה הייתה אשתו של סארקדוס. במזוזות הקשת השנייה, מימין ומשמאל, מגולפים שני לולים.

השביל חוצה מבנה ספסלים נוסף הממוקם מעל קברו של רבי יהודה הנשיא (14) וקשור, כנראה, לטקסים שנערכו לכבודו ולכבוד בני משפחתו.

מערת "כאן נחה היקרה" (15) – מערכת קבורה שצורתה מיוחדת, משום שהיא חצובה כמסדרון צר. משי צדי האולם המרכזי נחצבו ארבע מקמורות (תקרה קמורה מעל משכבי קבורה) בגובה קומת אדם. על הטיח המכסה את המקמורה הרחוקה מימין נמצאת כתובת יוונית בצבע אדום, שרק חלקה נשמר: "כאן נחה היקרה...". הדלת מעוטרת בשני שושנים מוקפים בעיגולים. חלק מידידת המתכת נותר בדלת.

מערת סוחרי האריגים (19) – מערה בת שלושה אולמות, שנמצאו בהם שש כתובות. בכתובת שבאולם המזרחי כתוב בצבע אדום ביוונית: "בנימין בן יוליוס, סוחר סבאים בן מאקרוביוס המצויין ביותר". כתובת אחרת באותו אולם מספרת: "סאביריס בן סאבינוס, צבע האריגים הראשי".

אחוזת הקבר השתייכה למשפחה שעסקה באריגים. על משקוף שבתח האולם המערבי חקוק תבליט המתאר ראש אדם ולידו מנורה וכתובת: "של סוקרטס". אמנם שמו של הנקבר הוא יווני, אך המנורה ומקום הקבורה מעידים שהיה יהודי כשר לכל דבר. בלוח שיש לכן שנקבע בשקע מיוחד, כשמונים סנטימטרים מעל המשקוף, לצד מנורה בעלת שבעה קנים ורגל משולשת, נחקקה כתובת דו-לשונית: ביוונית נכתב "דניאל בן עדו מצור", ובעברית – "שלום".

השביל התחתון

השביל מגיע לחצר, וממנה יורדים שמאלה בגרם מדרגות אל מערת **יהודי סוריה** ואל **מערת הקללות** (12). במערת הקללות, הנמצאת ממול, יש ארבעה אולמות. על אחד מקירות המערה חרותה דמות נשר. במערה יש גם 12 כתובות ביוונית ובארמית, שאחדות מהן מכילות קללות כגון "כל מן דיפתח הדא קבורתא... ימות בסוף, ביש".

כתובת ארמית במערת הקללות

מערת יהודי סוריה נמצאת משמאל. בכניסה למערה מגולפת בצד ימין מנורה גדולה. במקום שבו נמצאת רגל המנורה פרצו שודדי קברים פרצה בקיר המפריד בינה לבין מערת הקללות. פנימה יותר, מצד שמאל, כתובת ביוונית: "אפסיס (קברו) של אידיסיוס, ראש מועצת הזקנים איש אנטיוכיה". ליד הכתובת הזו רשומים שמות בני משפחתו, אשתו ושתי בנותיו שנקברו לידו.

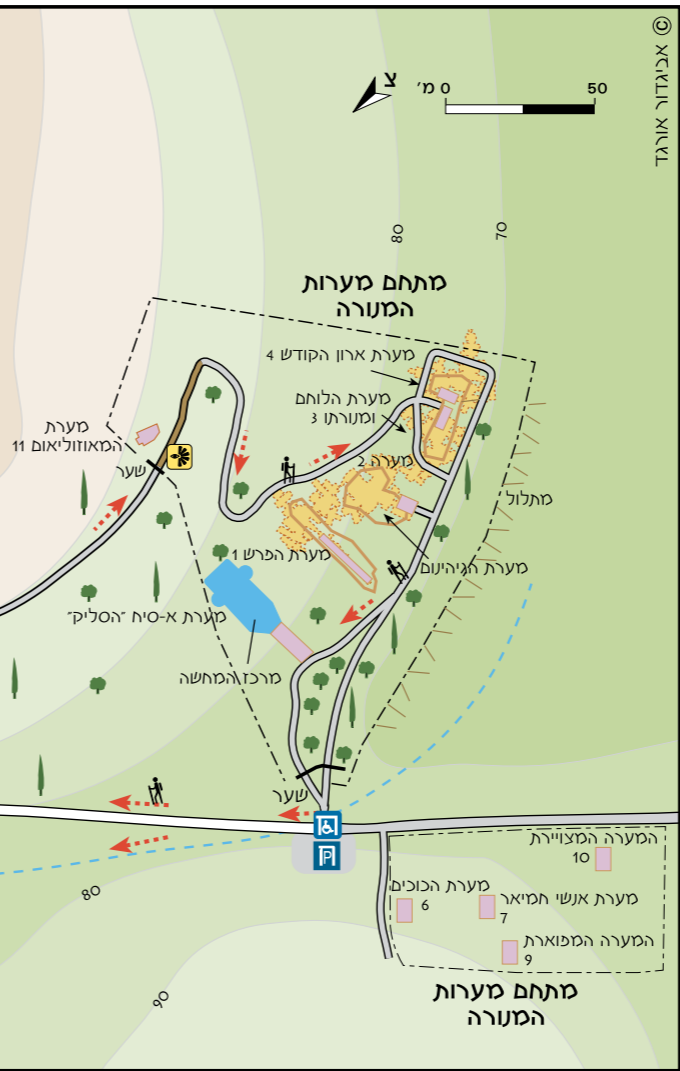
מסלול הסיום משישך אל **מערת המעלות** (13). זוהי מערכת קבורה הכוללת חצר מוארכת. סביב החצר חצובים, בשני מפלסים, 12 אולמות, ובהם כעשרים כתובות ביוונית ובעברית. אחת הכתובות, בצבע אדום, היא בעברית: "של יודן בן לוי. לוי לעולם. בשולם. הי שוי משכבו בשולם המדרגות היורד פנימה, יש אולם ובו כתובת יוונית המנציחה את "הגברת מיקי".

מכאן נחזור לכיוון הרחבה, ובדרך נבקר בשלוש מערות גדולות.

מערת רבי יהודה הנשיא (14) – זוהי מערכת קבורה גדולה הכוללת חצר, מערה ומבנה עילי. בכניסה למערה יש חזית מרשימה, בנויה משלושה פתחים ומעליהם שלוש קשתות בגובה שמונה מטרים. באולם הראשון, מצד שמאל, כתובת עברית בצבע אדום: "רבי שמעון". בפניה הדרומית של אותו אולם, על אבן, נמצא העתק של כתובת שנעלמה במשך הזמן: "אנינא [חנינא]

קברו המשוער של רבי יהודה הנשיא

הקטן", על אבן אחרת נמצאה כתובת דו-לשונית בצבע שחור: "זו של רבי גמליאל".

בפניה הדרומית-מערבית של החדר האחורי יש שני קברים מלבניים החצובים ברצפה זה ליד זה – תופעה יוצאת דופן בבית שערים. הקבר הכפול היה מכוסה בלוחות אבן כבדים. בקברים אלה לא נמצאה שום כתובת, אך יש להניח שנקברו כאן איש ואשתו. הקברים מתאימים לצוואתו של רבי יהודה הנשיא, שביקש כי יקברוהו באדמה ולא בארון. במערה נמצאו גם שמות זהים לשמות בניו של רבי יהודה הנשיא – רבי שמעון ורבי גמליאל. אנינא, שנזכר קודם, הוא שמו של רב שקיבל מרבי יהודה הנשיא את תפקיד יושב ראש הסנהדרין. מקבץ השמות, הקבר הזוגי, ומבנה הספסלים שממל מעידים בסביבות רבה שזו מערת הקבורה של רבי יהודה הנשיא.

מערת הארונות (20) – מערכת קברים גדולה ומרשימה שמידותיה 75x75 מטרים. גם למערה זו יש חזית מפוארת בעלת שלוש קשתות. במערה נמצאו 135 ארונות. עשרים מהם נושאים עיטורים נאים הלקוחים בעיקר

ארון האריות ממערת הארונות

מעולם החי, ובהם ראשי פרים, עיטים, אריות, ציפורים ודגים. במערה התגלתה "אם כל המנורות": גובהה 1.9 מטרים, רוחבה 1.25 מטרים והיא בולטת מהקיר למרחק של עד 36 סנטימטרים. רשות הטבע והגנים בשיתוף רשות העתיקות שימרו את המנורה והצילו אותה מבליה.

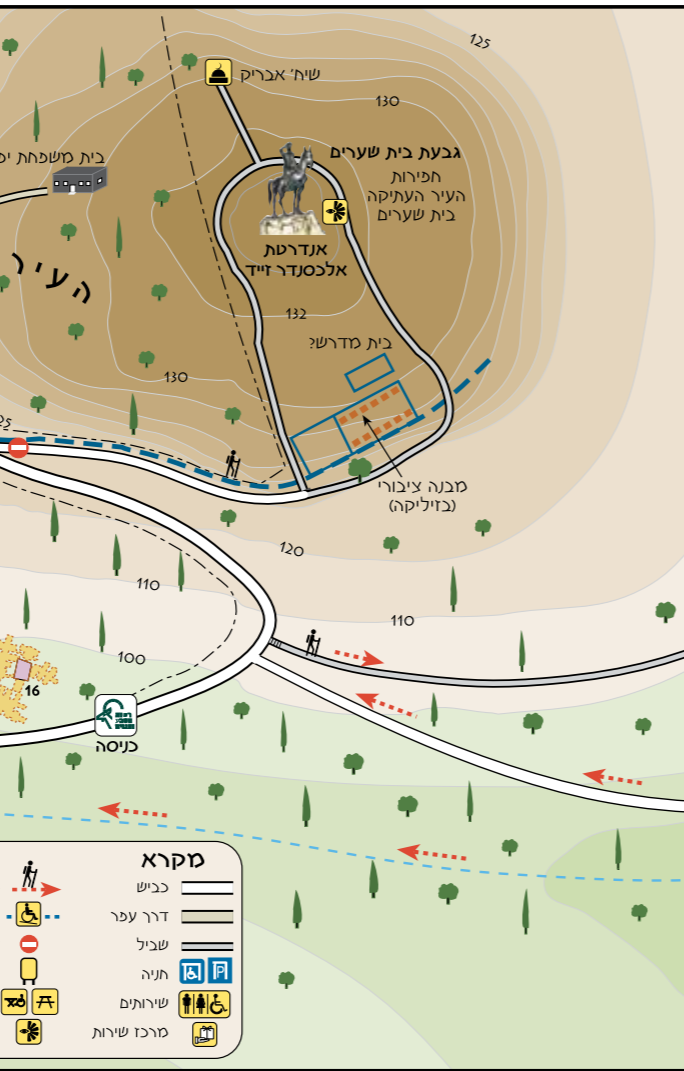
מערת המוזיאון (28) – במקור שימשה המערה כמאגר מים, ובהמשך הוסבה לבית מלאכה לייצור זכוכית. במערה נמצא גם **מרכז המחשה**. במרכז החדר מונח גוש זכוכית ענק שמשקלו 8.8 טון. גוש זה נוצר בתקופה המוסלמית הקדומה (המאה ה-9 לספירה). בעת העתיקה נהגו לייצר גושי זכוכית גדולים, לשבור מהם חתיכות קטנות יותר ולשלוח אותן לבתי המלאכה. נראה כי פגם כלשהו בזכוכית הביא להשאתה במקום. המוזיאון מציג מוצגים אחדים שנמצאו בחפירות בית שערים.

מערות המנורה

בשנת 2009 נפתח בגן הלאומי מתחם מערות נוסף – "מערות המנורה". זהו מתחם בן שש מערות קבורה שנמצא למרגלות הצד המערבי של גבעת בית שערים. מערות קבורה אלה עשירות בעיטורים, בחריתות, בכתובות ובתבליטים, ובהם עשרות תבליטים של מנורות שבעה קנים – סמלה של

"אם כל המנורות" במערת הארונות

מדינת ישראל. בזכות סמל זה אימצה הכנסת את המערות אל חיקה, תרמה משאבים לשימור הממצאים ובכך אפשרה לפתוח חלק מהן לציבור. ליד המערות הללו התגלה גם "סליק" מתקופת המנדט, אשר היה במקור מאגר מים גדול. בגלל ערכן המיוחד והדאגה לבטיחות המבקרים הביקור במתחם מערות המנורה אפשרי בצורה מבוקרת בלבד, בליווי מדריך מטעם רשות הטבע והגנים ובתיאום מראש בטלפון 04-9831643, או בהתאם לפרסום באתר רשות הטבע והגנים www.parks.org.il.

נגיע מהשביל העליון ונבקר תחילה ב**מערת המאוזוליאום** (11). נמשיך אל **מערת ארון הקודש והגלדיאטור היהודי** (4) ואל **מערת הלוחם ומנורתו** (3) שבמורד הגבעה. אחר כך נבקר ב**מערת הגיהינום ובמערת הפרש** (1). נסיים ב**מאגר המים**, שם נצפה במיצג החדש המספר את סיפור המנורה בבית שערים ובארץ.

מערת המאוזוליאום (11) – נמצאת בחלק העליון של מכלול המערות. לצד חזיתה התנוסס לתפארה מבנה מפואר, עשיר בתבליטים המתארים בעלי חיים. זה היה "נפש" – מבנה להנצחת מתים. המבנה קרס; חלק מאבניו נלקחו לתצוגה במערת המוזיאון וחלקן מסודרות בסמוך. מערה זו מצטיינת ברצפת פסיפס בחזיתה ובארונות אבן לצד קברי מקמרה.

חזית מערת המאוזוליאום

מערת ארון הקודש (4) – במערה יש ארבעה אולמות וכמאה מקומות קבורה. באולם הראשי (משמאל) חקוק עיטור המתאר ארון קודש, אריות, מזבח ומנורות שבעה קנים. באולם שמול המדרגות נראית בצד שמאל חריתה של גלדיאטור יהודי ולידו כתוב ביוונית: "גדמונוס בן יצחק התדמורי". בחריתה אחרת, המצויה על הקיר הרחוק, נראה איש צולל – אולי משל למעבר אל עולם המתים.

מערת הלוחם ומנורתו (3) – מערה בעלת חמישה אולמות וכשמונים מקומות קבורה. באולם המרכזי חקוקות כמה מנורות שבעה קנים ותבליט של קונכייה. המנורה המרשימה ביותר, בעלת שלוש רגליים, חקוקה על ראשו של לוחם. יד דונוית פגעה בה קשה, אך היא שוקמה בהצלחה. הכתובות במערה מעידות כי מוצא הנקברים היה מתדמור.

תבליט הלוחם ומנורתו

מערה מס' 2, הנמצאת מתחת למערת הגיהינום, נסגרה, משום שהכתובות המעטות שהיו על קירותיה נעלמו במרוצת השנים.

מערת הגיהינום – כאן נמצאו חריתות של שתי ספינות סוחר, והן מעידות על ימאות עברית בעת העתיקה. יש כאן גם עיטורים גאומטריים חרותים בתוך פנלים מלבניים ושירי אָבָל בן 11 שורות משנת 900 לספירה. השיר, הכתוב בצבע שחור בשפה הערבית, נמצא בחפירות אך מאז נעלם.

חריתות של ספינות במערת הגיהינום

למערה זו כננס השומר אלכסנדר זייד בשנת 1936 וממנה, דרך פרצה בקיר הצפוני, הגיע אל מערה מס' 1. זייד הזעיק למקום את פרופ' בנימין מזר ואת יצחק בן צבי, לימים הנשיא השני של מדינת ישראל. מזר הציע לזהות את המקום עם בית שערים, וזמן קצר לאחר מכן החלו החפירות במקום.

מערת הפָּרֶשׁ (1) – הגדולה במערות בית שערים. נמצאו בה כ-380 מקומות קבורה, והם חצובים ב-16 אולמות המסתעפים מפרוודור צר וארוך במפלסי גובה שונים. הכניסה לאלומות הייתה דרך דלת אבן כבדה שסבבה על צירה. דלתות רבות עדיין נותרו במקומן. הצפיפות הרבה של הקברים מעידה על ניצול מרבי של המקום במשך דורות אחדים.

תבליט הפָּרֶשׁ

במערה נתגלו כמה טיפוסי קבורה: (1) קבר מקמורה – הקבר הנפוץ ביותר. קברים קצרים מטיפוס זה שימשו לקבורת ילדים, לליקוט עצמות או להצבת גלוסקמאות (ארונות קבורה קטנים) שבהן לוקטו עצמות; (2) מקמורה שבקירותיה חצובים שני מדפים המוגבהים מעל הרצפה. מעבר צר ביניהם מוביל למדף שלישי; (3) קבר כוך; (4) "עמוקה" – מקום קבורה חצוב ברצפת החדר.

את המערה מעטרים חריתות ותבליטים רבים: פרח שושן, מעגלים משותפי-מרכז (קונצנטריים), מנורות, שופר, לולב, אתרוג, פך שמן, כתובות בעברית וביוונית, פרשים, ספינות, אריות, קשתות ועוד. כתובות תדמוריות מעידות כי בארבעה מהאולמות נקברו יהודים מתדמור שבסוריה (היא פלמירה).

מערת א-סיח' (מאגר מים) – הסליק – **מרכז המחשה** – מאגר מים שאורכו 26 מטרים, עומקו שישה מטרים ונפחו יותר מ-1300 מ"ק. המאגר שימש את בית שערים הקדומה בימי פריחתה, בין המאה ה-2 למאה ה-4 לספירה.

בתקופת המנדט הבריטי (1917-1948), כנראה בראשית שנות הארבעים של המאה ה-20, נוצקה במאגר רצפת בטון, נבנתה דלת, והמאגר שימש את ארגון ה"הגנה" כמטווח ירי וכמחסן תחמושת סודי ("סליק"). בשנת 2014 נחפר ונחשף כל המאגר, וממדיו הגדולים מלמדים במעט על גודלה של העיירה העתיקה ועל צריכת המים שלה.